

HRVATI NA MLETAČKOM OTOKU GIUDECCA (XV. - XVII. st.)

Lovorka Čoralić

Tijekom prošlih stoljeća važno odredište hrvatskih prekojadranskih iseljavanja bili su Mleci i njihova kopnena (Veneto) i otočna (Laguna) okolica¹. U nizu mletačkih otoka na kojima je u povijesnim vrelima zabilježeno učestalo pribivanje i djelovanje iseljenih Hrvata (Murano, Burano, Chioggia), izdvaja se gradu najbliži i u Laguni najizduženiji otok - Giudecca. Od Mletaka je odijeljen dugačkim kanalom (*Canale della Giudecca*), nekada zvanim *Canale Vigano* (od *vicus*: predgrađe; iz vremena kada se otok smatrao mletačkim predgrađem). U ranom srednjem vijeku otok je zvan *Spina lunga* (*Spinalonga*, *Spinale*), vjerojatno prema svojem prirodno izduženom obliku koji podsjeća na riblju kost (*spina*), ali - prema nekim tumačenjima - i prema drači (*spina*) koja je ondje obilato rasla. Otok u XII. stoljeću naseljavaju Židovi (na otoku ostaju do kraja XIII. st.), prema kojima je, smatra dio proučavatelja lokalne povijesti, stečeno sadašnje ime otoka. Prema drugim mišljenjima, ime otoka potječe od riječi *zudegà* (presuda, odluka, dekret), na osnovi koje su na otok od IX. stoljeća konfinirani odvjetci istaknutih mletačkih plemićkih obitelji (Barbolani, Caloprini, Flabanici), optuženi za pripremanje protudržavnih urota. U prošlosti je otok smatran mletačkim predgrađem te su tri otočne župe (*contrade, confinii*) - s. Eufemia, s. Croce i ss. Biagio e Cataldo - činile u teritorijalno-upravnoj razdiobi Mletaka sastavni dio predjela Dorsoduro. U mletačkoj je povijesti otok Giudecca bio poznat po brojnim samostanima i crkvama (danas pretežito ukinutim), ladanjskim ljetnikovcima viđenijih plemića, književnim i filozofskim akademijama (najpoznatiju je osnovao mletački humanist Ermolao Barbaro) te trajnoj inspiraciji brojnim umjetnicima i književnicima. Danas je Giudecca poznata po crkvenom blagdanu Krista Spasitelja (*Redentore*), kada se (treće nedjelje u srpnju) nizom povezanih barki premošćuje kanal i mletačka obala spaja s Guideccom i zavjetnom crkvom posvećenom Spasitelju (*Chiesa del Redentore*)².

¹ O tome usporedi neke moje prethodne radove: Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 26, Zagreb 1993, 39-78; Hrvati u Chioggi od 15. do 18. stoljeća, *ibid.*, sv. 28 (1995), 71-83; Dubrovčani u Veneciji od XIII do XVIII stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. 32, Dubrovnik 1994, 15-57; Zadran i Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 35, Zadar 1993, 63-119; Oporuke zadarskih iseljenika u Chioggi od XV. do XVIII. stoljeća, *ibid.*, sv. 38 (1996), 103-115.

² O povijesti i kulturnoj baštini Giudecce vidi: M. Battaglia, Cenni storici e statistici sopra l'isola della Giudecca, Venezia 1832; P. Molmenti - D. Mantovani, Le isole della Laguna Veneta, Venezia 1895, 21-28;

Istraživanje tijeka naseljavanja, pribivanja i djelovanja hrvatskih iseljenika na Giudecci zasniva se na uporabi izvornih vrela iz mletačkoga Državnog arhiva (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV), poglavito fonda bilježničkih oporuka (*Notarile testamenti*, dalje: NT). U proučavanje su uključeni svi hrvatski iseljenici koji kao mjesto obitavanja navode otok Giudeccu, kao i oni koji žive u Mlecima, a različitim su drugim vidovima svakodnevlja povezani i upućeni na komunikaciju s ovim otokom. Vremenski okvir istraživanja je razdoblje od XV. do XVII. stoljeća, unutar kojega su hrvatska prekojadranska iseljavanja na mletačko područje najizrazitija. Početna spominjanja Hrvata na Giudecci datiraju tek s kraja XV. stoljeća; brojeći uspon doživljavaju tijekom 20-ih godina XVI. stoljeća, da bi u njegovoj drugoj polovici njihovo naseljavanje otoka dostiglo najvišu razinu. Učestalost spomena naših iseljenika na Giudecci opada u XVII. stoljeću, iako tijekom čitavoga razdoblja zadržava visoku razinu.

U vrelima se naći doseljenici nastanjeni na Giudecci pretežito matičnom mjestu svoga iseljavanja ili (rjeđe) imenom *Schiavone* - uobičajenom oznakom za doseljenike s čitavog prostora istočnojadranske obale. S obzirom na uže podrijetlo, prednjače doseljenici iz hrvatskih gradova u Mletačkoj Albaniji (*Albania Veneta*), poglavito iz Bara, Kotora i Risna. Nešto je veći broj gradova naveden kao zavičaj Hrvata iz Mletačke Dalmacije (Zadar, Šibenik, Trogir, Split; otoci Cres i Hvar), dok su iz drugih hrvatskih krajeva zabilježeni pojedinačni primjeri (iz Buzeta u Mletačkoj Istri, iz Zagreba te iz Bosne).

Zanimanja naših iseljenika na Giudecci nezaobilazan su pokazatelj njihove uključenosti u temeljne vidove životnoga svakodnevlja. Iako u svim spisima nisu iskazana zanimanja doseljenika, zanimljivo je da se potpuno jednakim brojem primjera izdvajaju tri temeljne skupine zanimanja i profesionalnih djelatnosti. Tako se u skupini obrtničkih zanimanja Hrvati spominju kao graditelji brodova (kalafati), tkalci, kožari i obučari. U djelatnostima vezanim uz pomorstvo i brodarstvo izdvajaju se brodari-prijevoznici (barkaroli) - vlasnici manjih plovila za transport robe i ljudi uzduž mletačkih kanala i otoka. U pomorska zanimanja ubrajaju se imućniji i opsegom poslovanja mnogo poduzetniji kapetani i padroni brodova, čija osnovna djelatnost ne zahvaća samo Giudeccu i Mletke, već i šira područja obiju jadranskih obala. Naposljetku, brojni samostani na otoku često su prebivališta duhovnih osoba, poglavito pripadnika raznih redovničkih zajednica. Naši iseljenici zabilježeni u ovoj skupini otočnih stanovnika spominju se (u slučaju kada je matični samostan precizno naveden) kao redovnice i redovnici samostana s. Croce, ss. Cosma e Damiano i s. Redentore. Kada je riječ o socijalnoj strukturi Hrvata na Giudecci, pretežit dio - kao što je to slučaj s najvećim brojem naših prekojadranskih iseljenika - pripada srednjem i nižem društvenom sloju (pučanima). Njihove su gospodarske mogućnosti skromne i uobičajene za djelatnike u navedenim obrtničkim i pomorskim zanimanjima, karakterizira ih slaba pokretljivost i ograničenost poslovnih dometa na uže područje obitavanja te se uglavnom ne mogu ubrojiti u malobrojnu skupinu imućnih i poslovnim vezama uspješnih hrvatskih iseljenika. Ipak, nekoliko primjera koji odudaraju od prosječne društvene strukture iseljenih Hrvata, zaslužuje nešto više pozornosti. Tako se, kada je riječ o spomenu pojedinaca iz istaknutijih

G. Lorenzetti, Venezia e il suo estuario, Trieste 1974, 773-778; F. Basaldella, Giudecca, storia e testimonianze, Venezia 1986; G. Tassini, Curiosità Veneziane, Venezia 1991, 304-305.

obitelji, na Giudecci bilježi Isabella Kosača (Cossazza) pok. Alfonsa, odvjetak ugledne humske velikaške obitelji čiji se jedan ogranak nakon pada Hercegovine pod tursku vlast trajno iselio u Mletke i ondje zadržao plemićki status i pripadajuće povlastice³. O visokom društvenom položaju mletačkih Kosača svjedoči i činjenica da je Isabella, supruga Marta Antonia Balbia, člana jedne od najmoćnijih mletačkih plemićkih obitelji⁴. Osim Isabelle Kosača, plemićkim se podrijetlom izdvaja i Zuana pok. Pierina iz ugledne zadarske obitelji Detrico. Njezin je boravak u Giudecci bio privremen i vezan uz mjesto stanovanja prvoga supruga, podrijetlom iz Brescie (1562. god.). Stoga je već 1576. godine, ovoga puta kao supruga Francesca Peruttia iz grada Feltre, Zuana Detrico spomenuta kao stanovnica mletačke župe s. Lucia u predjelu Cannaregio⁵. Obje iseljenice i plemkinje spominju prilikom nabiranja imovine i podjeljivanja oporučnih legata najbližim članovima obitelji veća novčana sredstva pohranjena izvan Mletaka. Tako Isabella Kosača glavninu novčanih sredstava ima u pohrani u Kopru i Padovi te ih nakon svoje smrti namjenjuje kćeri Heleni. Pravo na novčani iznos od 80 dukata i nepokretnu imovinu u obiteljskoj kući u Zadru iskazuje Zuana Detrico te ih dariva nećaku Nicolettu i Medeji, kćeri njezine stanodavke Lucije s Giudecce. Od drugih hrvatskih iseljenika na Giudecci, znatnija novčana sredstva spominje Baranin Ivan Markov koji ostavlja 140 dukata za otkup jednokatnice smještene u župi s. Eufemia⁶. Naposljetku, vrela upućuju na opsežno brodarско-trgovačko poslovanje Antonia Rado čiji novčani kapital iznosi više od 1000 dukata⁷.

Spomenuto je kako su sve tri crkvene župe na Giudecci u upravnom smislu tvorile dio gradskoga predjela Dorsoduro. U primjeru hrvatskih iseljenika redovito se i bez suprotnih primjera kao župa njihovoga obitavanja spominje najveća i najpoznatija (sačuvana do danas) otočna župa - s. Eufemia. Kada je riječ o obližem mjestu stanovanja iseljenika, katkada se u vrelima navodi precizniji smještaj kuće (primjerice: *apresso la chiesa de s. Zuanne Battista*) ili vlasnik zgrade (najčešće mletačke plemićke obitelji: Corner, Grimani i dr.) u kojoj naš doseljenik unajmljuje dio stambenog prostora⁸.

Jedan od pokazatelja povezanosti hrvatskih iseljenika na Giudecci je broj i učestalost sklapanja međusobnih "doseljeničkih brakova". Takvih se primjera bilježi nekoliko, pri čemu je primjetna ujednačenost brojčanog omjera brakova između doseljenika podrijetlom iz iste sredine (primjerice Kotor-Kotor), susjednih krajeva (Split-Hvar) te različitih dijelova Hrvatske (Šibenik-Zagreb)⁹. U drugim primjerima brakova koje skla-

³ Opširnije o mletačkom ogranku obitelji Kosača vidi: V. Atanasovski, Pad Hercegovine, Beograd 1979, 166-188; L. Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća, Historijski zbornik, god. XLVI (1), Zagreb 1993, 53-55.

⁴ ASV, NT, b. 317, br. 17, 31. 11. 1652.

⁵ ASV, NT, b. 361, br. 403, 28. 9. 1562; b. 847, br. 443, 28. 8. 1576.

⁶ ASV, NT, b. 208, br. 103, 31. 6. 1550; b. 265, br. 35, 27. 5. 1557.

⁷ ASV, NT, b. 1168, reg. II, 31. 5. 1654.

⁸ Primjerice: Margareta moier Greguol de Lesina barcharol de la contrada de s. Femia apresso la chiesa de s. Zuane Battista della Zudecca (ASV, NT, b. 529, br. 360, 19. 3. 1552); Menega Antivarina al presente habitante alla Zudecca in casa del Zuane Corner (NT, b. 440, br. 277, 7. 9. 1568); Zuana condam Pierin Detrico ... in casa habitazione Lucia capeletta vedova alla Zudecca (NT, b. 361, br. 403, 28. 9. 1562).

⁹ Stana pok. Rade iz Kotora udana je za sugrađanina Nikolu Kotoranina (ASV, NT, b. 1978, br. 115, 11. 11. 1515); Splićanka Margareta je supruga barkarola Grgura s Hvara (NT, b. 659, br. 666, 18. 8. 1554); Marcella pok. Blaža iz Šibenika udana je za Zagrepčanina Ivana (NT, b. 543, br. 415, 8. 6. 1516).

paju hrvatski doseljenici/doseljenice zabilježeni su kao bračni supruzi/supruge starosjelački žitelji iz Mletaka ili s Giudecce te iz drugih talijanskih gradova (poglavito s područja Veneta: Brescia, Marostica, Treviso)¹⁰.

Podaci o brojnosti obitelji, međusobnom odnosu i životu unutar obiteljske zajednice sadržani su u oporučnim spisima iseljenika. Prigodom određivanja izvršitelja (*comissarii*) svoje posljednje volje, oporučitelji se poglavito obraćaju najbližim članovima obitelji i rodbine (supruga, suprug, roditelji, djeca, unuci, braća i sestre, nećaci i drugi rođaci) podjeljujući im najveći dio dobara i imenujući ih glavnim nasljednicima imovine koja preostane nakon izvršenja oporučnih legata. Osim uopćene odredbe o darivanju najbližijeg člana obitelji većim dijelom ostavštine, oporučitelji putem brojnih drugih legata daruju ostalim pripadnicima rodbine, a u skladu sa svojim socijalnim statusom i ekonomskim mogućnostima, određene novčane svote i poneki predmet iz svoje pokretne imovine (odjeća, obuća, nakit, ukrasi, dijelovi pokućstva i dr.). Obitelj i rodbina spomenuta u oporukama većine naših iseljenika pretežito se nalazi u Mlecima ili na Giudecci. Blizina grada na lagunama uvijek je omogućavala održavanje stalne veze između članova obitelji razdvojenih mjestom stanovanja. Stoga je u oporukama hrvatskih žitelja u mletačkim gradskim predjelima često zabilježen spomen ponekog člana obitelji koji je nastanjen na Giudecci¹¹.

Nasuprot prethodnim primjerima povezanosti hrvatskih iseljenika - članova iste obitelji i najbližih srodnika - unutar užega područja mletačkog kopna i Lagune, izvori bilježe tek pokoji pojedinačni trag održavanja veza s domovinom. Uglavnom je riječ o spomenu i darivanju članova obitelji koji se nisu iselili u prekojadranske krajeve te su takvi podaci - iako malobrojni - vrijedno svjedočanstvo o postojanju veza hrvatskih iseljenika na Giudecci s domovinom i matičnim krajem¹².

Postojanje prijateljskih veza i poznanstava između hrvatskih iseljenika nastanjenih u Mlecima ili na otočju Lagune sljedeći je nezaobilazan vid njihovog životnoga svakodnevlja i komunikacije te ujedno važan izvor za utvrđivanje međusobne upućenosti i zajedništva hrvatske iseljeničke skupine. U oporukama Hrvata na Giudecci svjedočanstva o vezama s osobama zajedničke domovinske pripadnosti sadržana su u oporučnim navodima. Tako su, primjerice, doseljenici iz različitih hrvatskih krajeva spomenuti kao izvršitelji oporuka, svjedoci te obdarenici ponekim predmetom oporučiteljeve pokretne imovine ili određenom novčanom svotom. Riječ je o osobama koje također trajno borave na Giudecci, podrijetlom su iz nedalekih hrvatskih regija ili gradova, istovjetnog

¹⁰ Zuana Detrico supruga je Vicenza iz Brescie (ASV, NT, b. 361, br. 403, 28. 9. 1562); Barkarol Petar Schiavon oženio se Hierolimom de Frischi iz venetskog mjesta Marostica (NT, b. 44, br. 211, 5. 3. 1551), a Cristina Trevisana supruga je kapetana Marka iz Risna (NT, b. 600, bez br., 27. 11. 1604).

¹¹ Ivan Filinić s Cresa, škveranin u župi s. Moise, obdaruje unuku Katu koja živi na Giudecci (ASV, NT, b. 788, br. 216, 16. 12. 1630); Zadranka Katarina Bališić spominje svoju šogoricu Luciju, suprugu krojača Ivana na Giudecci te je obdaruje pokretnom imovinom. Obdaruje i svoje pastorku Viennu i Katarinu, također stanovnice na Giudecci (NT, b. 645, br. 164, 7. 8. 1578); Zadranka Marija, žiteljka mletačke župe s. Pietro di Castello oporučno dariva sestru Madalenu, tada žiteljku Giudecce (NT, b. 405, br. 758, 29. 6. 1631).

¹² Primjerice: Stay pok. Demetrija iz Kotora izrijekom spominje braću Petra i Nikolu koji žive *in partibus Schiavonie* te im dariva po pet dukata. Bratu Lazaru, koji je vjerojatno žitelj u kotorskome zaleđu, Stay ostavlja ostatak imovine (ASV, NT, b. 878, br. 123, 25. 6. 1493).

su društvenog i imovinskog statusa, a najčešće se bave istim ili sličnim profesionalnim djelatnostima¹³. Osim prijatelja i znanaca iz domovine, u oporukama Hrvata na Giudecci bilježe se kao izvršitelji i svjedoci prigodom sastavljanja oporuka te kao obdarenci manjim dijelom imovine, brojni domaći žitelji (Mlečani) ili doseljenici iz drugih talijanskih krajeva (poglavito iz Veneta). Ukoliko hrvatski iseljenik posljednje godine života provodi sam, bez obitelji i rodbine, kao i bez bliskijih prijatelja iz rodnoga kraja, vlasnik kuće ili stana u kojem obitava najčešće je jedini i glavni nasljednik cjelokupne - najčešće skromne - oporučiteljeve imovine. Uz navedene prijateljske veze i poznanstva - ostvarene isključivo na Giudecci - izvori bilježe slične vidove komunikacije Hrvata nastanjenih u Mlecima s našom iseljeničkom skupinom na tom otoku, ali i s drugim tamošnjim žiteljima¹⁴. Naposljedku, u rijetkim primjerima vezanim uz životno svakodnevlje naših iseljenika na Giudecci zabilježena je njihova kućna posluga. Riječ je o iseljeničkim obiteljima iz imućnijih slojeva (primjerice potomci obitelji Kosača), pri čemu se članovi posluge (žene) obdaruju prilikom razdiobe oporučiteljeve imovine¹⁵.

Povezanost s vjerskim ustanovama (crkve, samostani, bratovštine, hospitali) i duhovnim osobama (svećenici, redovnici, pripadnici laičkih redova) jedan su od najizrazitijih primjera višestruke prožetosti životnoga svakodnevlja između žitelja Mletaka i otoka Giudecce. Usporedna raščlamba oporučnih legata Hrvata nastanjenih u Mlecima i na Giudecci svjedoči kako uska crta morskoga kanala koji odvaja mletačko kopno od otoka nikada nije značila vidljiviju zapreku svakodnevnoj vjerskoj komunikaciji žitelja obaju susjednih područja. Stoga primjeri oporučnih legata Hrvata nastanjenih na kopnu i otoku svjedoče o intenzivnoj i viševrsnoj povezanosti sa svim ondašnjim poznatijim crkvenim ustanovama, bez obzira na to da li su one podignute unutar užega područja mletačkih predjela ili na nedalekom otočju (u konkretnim primjerima na Giudecci). Prvi oporučni podatak koji svjedoči u prilog prethodnim tvrdnjama jest iskazivanje oporučiteljeve želje za mjestom pokopa. Hrvati na Giudecci odabiru za svoje posljednje počivalište podjednako crkvena groblja na otoku (crkve s. Eufemia i s. Giacomo Apostolo) i u Mlecima¹⁶. U tom kontekstu zanimljiva je oporučna želja Baranke Menege, udovice trgovca Dominika koja - iako žiteljka Giudecce - određuje da se njezino tijelo pokopa u

¹³ Bokeljski mornar Tripun izvršitelj je oporuke tkalačkoga majstora Pasqualina iz Trogira (ASV, NT, b. 478, br. 455, 5. 2. 1571), a Kotoraninu Stjepanu povjeren je ispunjenje posljednje volje njegova bivšeg sumještanina Staya (NT, b. 878, br. 123, 25. 6. 1493). Padron broda Andrija Škrivanić poslovni je sudrug i svjedok prilikom ovjere oporuke Antonija Rado (NT, b. 1168, reg. II, 31. 5. 1654). Stana pok. Bartola iz Kotora dariva Polu iz Kotora 20 dukata, a njegovoj majci Mariji jednu haljinu i pregaču (NT, b. 879, br. 307, 9. 10. 1501).

¹⁴ Pisar Daniel Bassadona s Giudecce svjedok je u oporuci Eufemije, supruge Dubrovčanina Petra, stanovnice mletačke župe s. Trinità (ASV, NT, b. 71, br. 56, 28. 7. 1489). Spličanin Alegreto imao je manja novčana potraživanja od Luke s Giudecce (NT, b. 215, br. 33, 8. 11. 1402). Paula, udovica mesara Vicka iz Zadra svoju imovinu dariva sluškinji Katarini s Giudecce (NT, b. 252, br. 184, 29. 11. 1556).

¹⁵ Isabella Cossazza: Lasso Elena che serve a casa ducati 50. Lasso Marina che è in casa ducati 5 (ASV, NT, b. 317, br. 17, 31. 11. 1652).

¹⁶ Primjerice: Marietta d'Antivari: Il corpo mio voglio sia sepolto nella chiesa de s. Eufemia della Zudecca (ASV, NT, b. 44, br. 298, 20. 1. 1546); Stay de Cataro: Corpus meus sepelire in ecclesia s. Iacobi in Zudecca (NT, b. 878, br. 123, 25. 6. 1493); Pasqualin de Traù: Corpus meus sepelire in chiesa del Spirito Sancto (NT, b. 478, br. 455, 5. 2. 1571); Hierolima uxor Pietro Schiavon: ... sepelire in hospitale degli Incurabili (NT, b. 44, b. 211, 5. 3. 1551).

crkvi s. Zuane dei Furlani (s. Zuane del Tempio), dugogodišnjem sjedištu hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*) u Mlecima. Da je Menega uistinu bila povezana s hrvatskom bratinskom udrugom te vjerojatno pripadala i njezinu članstvu (kao *consorella*), svjedoči oporučna želja da u njezinu posljednjem ispraćaju sudjeluju bratimi i sestre iz udruge¹⁷. Osim u primjeru oporuke Baranke Menege, podatke o povezanosti Hrvata na Giudecci s bratovštinom sv. Jurja i Tripuna u Mlecima bilježe godišnji troškovnici udruge. Tako je, primjerice, 1650. godine zabilježeno u rubrici izdataka za podmirivanje miraza djevojaka iz neimućnijih obitelji ime Diamante Bortolove iz Bara, tada žiteljke otoka Giudecce, koja za udaju dobiva pripomoć od deset dukata. Jednaku svotu dobiva 1673. godine Marija Alvisova s Cresa, također stanovnica župe s. Eufemia na Giudecci¹⁸.

Želju za sahranom u grobnici neke od brojnih vjerskih ustanova na Giudecci iskazuju i Hrvati koji žive u Mlecima¹⁹. Prilikom navođenja mjesta pokopa doseljenici određuju i obvezu služenja misa zadušnica koje će se održati neposredno nakon njihove smrti i tijekom određenog razdoblja. Osim Hrvata nastanjenih na Giudecci, tamošnje crkve za mjesto služenja misa u spomen na pokojnika nerijetko odabiru i naši doseljenici čije je stalno mjesto boravka u Mlecima. Poglavitito se spominju poznatije crkve (s. Eufemia, s. Croce, s. Redentore, ss. Cosma e Damiano), a kao naknada za obavljanje službe Božje ostavlja im se uobičajen novčani iznos²⁰. Održavanje misa nije nuždan uvjet oporučnih zavještanja te se u legatima Hrvata iz Mletaka i s Giudecce obdaruje niz crkava i samostana na otoku. Pretežito je riječ o novčanim priložima upućenim za gradnju (*pro fabrica*), popravak ili preuređenje crkvenog objekta, za izradbu oltarnih ukrasa i predmeta umjetničkoga obrta (kaleži, crkveno posuđe, križevi i dr.) nužnih za svakodnevno bogoslužje, kao i za različite druge crkvene potrebe i troškove. Legatima hrvatskih iseljenika najčešće se - kada je riječ o crkvama i samostanima na Giudecci - obdaruju župna crkva s. Eufemia, samostan i crkva ss. Cosma e Damiano, s. Redentore, s. Croce i s. Biagio²¹. Vjerske ustanove koje su spomenute i obdarene u najvećem broju oporuka naših iseljenika jesu obožišta za napuštene i siromašne žene (*zitelle*) te samostan i crkva

¹⁷ ASV, NT, b. 440, br. 277, 7. 9. 1568.

¹⁸ Archivio di Scuola Dalmata dei ss. Giorgio e Trifone, Libri conti e spese, anno 1650, 1673.

¹⁹ Mariella de Spalato de confinio s. Cassiani: Cadaverum meum tumulare ad s. Crucem a Iudaica (ASV, NT, b. 191, br. 480, 2. 9. 1528); Lucia relicta Marco da Cataro: Voglio esser sepolta in ss. Cusma e Damiano (NT, b. 676, br. 575, 15. 9. 1541); Vicenza de Cataro: Corpo sia sepolto in monasterio delle monache del ss. Cusma e Damiano (NT, b. 44, br. 287, 27. 3. 1535).

²⁰ Stay de Cataro: Debeat dire messe s. Gregorio in ecclesia s. Eufemia (ASV, NT, b. 878, br. 123, 25. 6. 1493); Mattia Sladovich; Lasso che siano celebrate le messe alla chiesa del Redentore (NT, b. 347, br. 116, 23. 10. 1581); Agatha de Sebenico de confin s. Samuel: Voglio corpo mio sia sepolto a s. Croce della Zudecca accompagnato delle meneghe del ditto monasterio al qual monasterio lasso ducati 10 et chel sia tolto il capitolo della contrada. Item voglio chel siano ditte le messe 30 alla Croce della Zudecca avanti sia sepolto il corpo mio (NT, b. 844, br. 20, 6. 7. 1551).

²¹ Andrea de Visinada de Istria: Lasso un parte delli miei beni per fabrica s. Rafael e s. Cusma (ASV, NT, b. 1183, br. 70, 4. 3. 1442); Vicenza de Cataro: Voglio che sia fatta una vestura de zambelotto al imagine di Nostra Donna apresso altar s. Sebastiano nella s. Eufemia (NT, b. 44, br. 387, 27. 3. 1535); Ana condam Nadal Pastrovichio de contrada s. Lio: Lasso ducati 10 a monasterio delli fratri capuzzini alla Zudecca (NT, b. 851, br. 3, 5. 1. 1570); Stana uxor Nicolai de Cataro: Dimitto s. Eufemie ducati 10 (NT, b. 879, br. 307, 9. 10. 1501); Helena relicta Nicolai Nigro de Antibarò de confinio s. Maria Formosa: Lasso s. Cruce a Zudecca ducati 2 (NT, b. 958, br. 248, 9. 2. 1504).

delle convertite, ustanovljen za preodgoj bivših prostitutki. Rečene nabožne ustanove uglavnom se u oporukama spominju uopćeno²², tako da se razdioba oporučiteljevih dobara nekoj poimenično imenovanoj šticienici bilježi samo u pojedinačnim primjerima²³. Osim navedenih karitativnih ustanova na Giudecci, hrvatski oporučitelji nastanjeni na otoku izrijekom spominju i manjim novčanim prinosima obdaruju najpoznatije i u oporukama najčešće bilježene hospitale u Mlecima (ss. Giovanni e Paolo, Madonna della Pietà i Incurabili). Naposljetku, u odnosu na brojna zavještanja crkvama, samostanima i nabožnim ustanovama, darivanja tamošnjim bratovštinama zabilježena su rijetko²⁴.

Hodočašća kao izraz duhovnosti i važna sastavnica vjerskoga života pojedinaca prošlih vjekova nezaobilazan su dio vjerskih legata svakoga pojedinca te tako i hrvatskih iseljenika na Giudecci. Kao njihovi prijatelji i znanci nastanjeni u Mlecima, i žitelji Giudecce oporuču određuju da se nakon njihove smrti dio prihoda utroši na upućivanje jedne ili više pouzdanih osoba u neko hodočasničko središte. Najčešće je riječ o dobro poznatim i svima lako dostupnim odredištima u samome gradu (crkve s. Pietro di Castello, s. Lorenzo, s. Croce i s. Trinità), dok je od glasovitih talijanskih okupljališta hodočasnika izrijekom spomenuto samo franjevačko svetište u Asizu²⁵.

Dio legata upućenih u vjerske svrhe bio je namijenjen konkretnim duhovnim osobama, obnašateljima pojedinih zvanja u crkvama, samostanima i hospitalima na Giudecci. Svećenici i sakristani u crkvama s. Eufemia, s. Croce i s. Giovanni Battista spominju se u nizu primjera kao svjedoci prilikom sastavljanja oporučnih navoda, a rjeđe - ukoliko oporučitelj nema bližih članova obitelji i prijatelje - i kao izvršitelji njegove posljednje volje. Nekim svećenicima ostavlja se kao naknada za vršenje službe Božje manja novčana svota ili predmet iz oporučiteljeve imovine. Naposljetku, među obdarenim duhovnim osobama na Giudecci spominje se i nekoliko redovnica ili trećoretkinja (picokara) hrvatskoga podrijetla, pripadnica samostana s. Croce i ss. Cosma e Damiano²⁶.

²² Catarina Cunazzo da Zara: Dimitto ducato uno a convertide (ASV, NT, b. 100, br. 148, 18. 11. 1565); Zuane da Vissa: Lasso a convertide ducati 100 (NT, b. 209, br. 283, 11. 4. 1549); Nicolosa de Ragusi: Lasso alle zitelle sei marcelli. Lasso alle convertide sei marcelli (NT, b. 297, br. 526, 1. 3. 1568); Catherina Schiavonetta della contrada de s. Sofia: Lasso ducati 100 alle citelle della Zudecca. Item lasso alle povere citelle della Zudecca la mia parte de beni che mi aspetanno posti in Sebenico che sono una parte de una casa et de alcuni campi di terra (NT, b. 347, br. 116, 23. 10. 1581.)

²³ ASV, NT, b. 529, br. 360, 19. 3. 1552; b. 659, br. 666, 18. 8. 1554; b. 1168, reg. II, 31. 5. 1654.

²⁴ Pasqualin de Traù: lasso ducati 5 al hospedale degli Incurabili e ducati 5 a s. Zuane Polo (ASV, NT, b. 478, br. 455, 5. 2. 1571); Zuana Detrico da Zara: Voio facere una helemosina all hospedal della Pietà (NT, b. 361, br. 403, 28. 9. 1562); Stay de Cataro: Lasso scole s. Iacobi ducatos 10 (NT, b. 878, br. 123, 25. 6. 1493).

²⁵ Marietta d'Antivari: Item lasso tutti li miei drappi de ogni sorte et la mia vera d'oro a Lucretia mia fiola acciò sia obligata andar a visitar le chiese del s. Croce, s. Ternità e s. Lorenzo (ASV, NT, b. 44, br. 298, 20. 1. 1546); Stana da Cataro: Voglio che sia mandata una persona ad Asiso (NT, b. 1078, br. 115, 11. 11. 1515).

²⁶ Paola condam vido de Cherso de confin s. Gregorio: Lasso a mia nezza Anzelica suor a monasterio s. Croce a Zudecca ducati 5 (ASV, NT, b. 478, br. 452, 12. 5. 1584); Zuane de Cataro barcarol in contrada s. Foscha: Lasso suor Maria mia fiola menega alla Zudecca ducato uno (NT, b. 1208, br. 448, 6. 5. 1541); Lucia relicta Marco da Cataro: Lasso ducati 25 a mia sorella monacha ss. Cosma e Damiano (NT, b. 676, br. 575, 15. 9. 1541).

Proučavanje tijeka iseljavanja, životnoga svakodnevlja i djelovanja Hrvata na Giudecci sastavni je dio proučavanja hrvatskih migracija na područja sjevernotalijanske obale i unutrašnjosti (Mleci, Veneto). Neposredna blizina Mletaka, svakodnevna upućenost i komunikacija između otoka i grada nužno uvjetuje zajedničko promatranje i usporedbu hrvatskih skupina s oba navedena područja. Hrvati nastanjeni na Giudecci činili su brojčano malobrojnu skupinu useljenika, zavisnu i tijekom čitavoga života i boravka upućenu na grad kao najizrazitije cjelovito i prepoznatljivo sjedište iseljenih Hrvata u ovom dijelu Apeninskoga poluotoka. Iako broj izravnih spisa (oporka) na osnovi kojih je načinjena prethodna raščlamba nije količinski velik, omogućuje prilično pouzdano i cjelovito sagledavanje svih bitnih sastavnica života i djelovanja ove hrvatske iseljeničke skupine. Raščlamba njihovoga podrijetla, zanimanja, društvenog statusa, gospodarskih mogućnosti, obiteljskoga svakodnevlja, prijateljskih veza i poznanstava, kao i temeljnih sastavnica vjerskoga života i duhovnosti, nedvojbeno upućuje na višestruke sličnosti s ostalim hrvatskim useljeničkim skupinama na širem području Mletaka (grad, kopnena okolica, Laguna). U brojčanom odnosu na domaće, mletačko žiteljstvo nastanjeno u pojedinim župama Giudecce, Hrvati su bez ikakve sumnje činili manjinski dio. Međutim, u odnosu na druge nacionalne skupine (Albanci, Grci, Nijemci i dr.), naši su useljenici činili - izvori to neoborivo potvrđuju - najznačajniju i djelovanjem najizraženiju netalijansku zajednicu. Stoga se na kraju može zaključiti da je pokušaj osvjetljavanja povijesti hrvatske zajednice na Giudecci jedna u nizu brojnih sastavnica u proučavanju hrvatskoga prekojadranskog iseljeničtva tijekom prošlih stoljeća.

Zusammenfassung

DIE KROATEN AUF DER VENEZIANISCHEN INSEL GIUDECCA (XV-XVII JH.)

Lovorka Čoralić

In der Einführung werden die wichtigsten und grundlegenden Charakteristiken der venezianischen Inseln Giudecca gebracht. Auf Grund der Quellen aus dem venezianischen Staatsarchiv (notariell beglaubigte Testamente) wird der zeitliche Rahmen (XV-XVII Jh.) der kroatischen Migration zur Insel Giudecca dargelegt, die genauere Abstammung der Siedler wird festgelegt, deren Berufe, Wohnorte, der soziale Status und ihre wirtschaftlichen Bedingungen. Durch eine parallele Analyse der Akten und Schriften, die sich auf Kroaten beziehen, die im breiteren Gebiet von Venedig angesiedelt hatten (also in der Stadt selbst, der Umgebung auf dem Festland und den Inseln) betrachten wir verschiedene Aspekte ihrer Bindung zu Kroaten auf Giudecca (Eheschließungen, Familie, Verwandtschaft, Freundschaften und Bekanntschaften, gemeinsame Arbeiten u.a.). Auf Grund testamentarischer Legate wird auf die Verbindung der auf Giudecca lebenden Kroaten zu Glaubensinstitutionen und Geistlichen auf ihrer Insel oder in Venedig verwiesen. Die Schlußfolgerung am Schluß der Arbeit zeigt die Wichtigkeit der kroatischen Immigrantengruppe auf Giudecca im Rahmen der gesamten Untersuchung der Ansiedlung und des Wirkens der kroatischen Emigration auf dem Gebiet Venedigs im Laufe der vergangenen Jahrhunderte.

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.